

Pokus o exaktnú epistemológiu

Odpovede v dialógu s Jánom Rybárom

Ladislav Kováč

1. Jean Piaget bol jeden z prvých, čo prišli s ambíciou vyčleniť epistemológiu z filozofie a urobiť z nej vedeckú disciplínu. Filozofii určil špecifickú rolu, ktorú dnešná veda nedokáže zastávať: koordináciu hodnôt. Domnievam sa, že toto je naozaj legitímne, dôležité, poslanie filozofie. Práve preto by sa filozofia mala dostať ako výchovný predmet na všetky stupne škôl. Tým nevyklúčujem, že sa raz aj skúmanie hodnôt, axiológia, stane exaktnou vedou – možno práve rozvoj epistemológie vytvorí pre to predpoklady.

Snahy o vedeckú epistemológiu idú dnes pomimo Piagetovho programu "genetickej epistemológie". Nevieť posúdiť, aká je cena Piagetových myšlienok v pedagogike; nezdá sami však, že by boli inšpiratívne pre súčasnú epistemológiu. Ako všetkým pionierskym pokusom, patrí im zaslúžené miesto v histórii vedy.

2. K epistemologickej problematike sa dnes pristupuje z dvoch rozdielnych strán. Z oblasti výskumu umelej inteligencie a z oblasti evolučnej biológie. "Bratislavský" prístup (alebo "ivanský": okolo programu kognitívnej biológie sa pôvodne sformovala malá skupina pracovníkov SAV v Ivanke pri Dunaji) patrí do množiny prístupov, ktoré usilujú o "evolučnú teóriu poznania". Jeho istá špecifita, ktorou komplementuje a prekračuje iné prístupy, je daná tým, že je logickým pokračovaním a organickým rozvinutím dlhodobého zamerania našej skupiny vo výskume v biochemickej genetike, molekulárnej biológii a bioenergetike. Zjednodušene možno povedať, že kognitívna biológia vyrastá z bioenergetiky. Ja sám sa však snažím využiť aj svoje skúsenosti z neurobiológie, psychológie a psychiatrie, získané počas šesťročného zamestnania v psychiatrickej liečebni v Pezinku.

Kognitívna biológia vychádza zo štyroch princípov: Goedelovej vety, Maxwellovho démona, Gibbsovho paradoxu a Popperovho antiindukcionizmu. Jej základné princípy sú v podstate len dedukciou z týchto princípov:

- K porozumeniu ľudského poznávania sa priblížime iba skúmaním poznávania sveta inými, jednoduchšími organizmami. Zostúpiť nám treba v priestore až na úroveň molekulárneho poznávania (analyzovať mechaniku proteínových receptorov a imunologické mechanizmy) a v čase do ranných fáz biologickej evolúcie (už membránu protobunky možno chápať ako poznávacie zariadenie).

- Poznanie nie je stav, ale dynamický proces, a teda možný len v stavoch mimo termodynamickej rovnováhy. Veľkosť poznávacieho poľa systému je určená jeho vzdialenosťou od termodynamickej rovnováhy.

- Biologická evolúcia je progresívnym procesom, kontinuálnym rastom vzdialenosti od termodynamickej rovnováhy. Biologická evolúcia je evolúciou poznania a všetky organizmy, od baktérie po človeka, sú kognitívne systémy.

3. Alfred Whitehead napísal, že celá európska filozofia nie je ničím iným len poznámkami pod čiarou k Platónovým textom. Verím, že pokrok kognitívnych vied nás raz zbaví "Platónovho bremena" – dichotomické rozštiepenia objekt-subjekt, hmota-duch, esencializmus-nominalizmus, empirizmus-racionalizmus, kauzalita-kontingencia sa ukážu byť pseudoprobémom a diskusia okolo nich sa stane prekonanou etapou evolúcie poznania. Čo dovedy? Koexistencia protikladných pohľadov je žiadúca. Stále ešte má heuristickú hodnotu. Ja si však cením najmä jej estetickú pôsobivosť a jej umravňujúci efekt - učí nás pokore a tolerancii. Kognitívna biológia rozlišuje termíny "poznanie" (cognition) a

"rozpoznanie" (recognition). Poznanie je nedeterministický proces pokusov a omylov a selekcie. Rozpoznanie je spúšťaním jednej z množiny predeterminovaných odpovedí. Poznanie sa uskutočňuje skoro výlučne vo fylogénéze, v evolúcii biologického druhu. Ontogenéza, individuálny vývin, je najmä iba rozpoznávaním. Z tohto hľadiska Platónova predstava individuálneho ľudského života ako "rozpomínania sa na idey" je metaforickým, básnickým vyjadrením prírodovedeckého faktu.

4. Téza, že "a priori jedinca je a posteriori druhu" pochádza od Konrada Lorenza. Každý organizmus poznáva svet svojím druhovo-špecifickým spôsobom, každý biologický druh má svoje špecifické "kantovské kategórie". Spôsobom, ktorý bol vypracovaný prírodným výberom v evolúcii druhu. Onticita druhu, jeho prežívanie v podmienkach v ktorých bol selektovaný je dôkazom adekvátnosti špecifického spôsobu poznávania pre príslušný druh. Človek nie je výnimkou. Kognitívny aparát človeka - ktorého súčasťou sú Kantove a priori - je orgánom, vytvoreným selekciou pre prežívanie v malých loveckých skupinách v savane. Výkonný kognitívny aparát človeka umožnil rýchly rozvoj poznania mechanizmami kultúrnej evolúcie. Najmä pričinením vedy, technovedy a techniky sa dnešný človek nachádza v celkom inom prostredí než v akom bol selektovaný. Človek sa stal výzvou sám sebe. Od jeho kognície bude záležať, či sa v tomto prostredí dokáže vyhnúť (seba)zničeniu.

Ako je zrejmé, kognitívna biológia má etické implikácie. Viac než to: poznanie ľudského poznania, jeho povahy, možností a hraníc je dnes možno najdôležitejším predpokladom pre prežitie ľudstva ako biologického druhu. Biologická evolúcia ako evolúcia poznania nami vyvrcholila; to však neznamená, že k nám od počiatku smerovala a že sme jej jedinou možnosťou.